

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Ольга Маруховська-Картунова, к. філос. н.

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна

СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУТНОСТІ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ

Olha Marukhovska-Kartunova, PhD in Philosophy

University of economic and law «KROK», Kyiv, Ukraine

MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE ON DEFINITION AND ESSENCE OF ETHNOPOLITICAL CONFLICT STUDIES

The article aims to analyze evolution of the science about conflicts in multiethnic societies and scientific discourse on its definition and essence. It is shown that at the beginning this science was developed as the part of social conflict studies, but later as a separate science under the name «Ethnic conflict studies». Revealed that since the beginning of the 90's a considerable part of the researches, whose number is gradually increasing, began to call and interpret it as «Ethnopolitical conflict studies». The article proposes author's definition and interpretation of this branch of studies. It is affirmed that it can act in three roles: as special science, as an educational discipline and as an art of conflict transformation and resolution. The author argues that such a name and such an interpretation of the essence of this science is more correct, adequate, constructive, creative and promising.

Key words: scientific discourse, ethnic conflicts, ethnic conflict studies, ethnopolitical conflicts, ethnopolitical conflict studies.

Актуальність теми даної статті обумовлена цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників. Основними серед них, на наш погляд, можна вважати такі. По-перше, це різка ескалація етнополітичних конфліктів у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та зростання масштабів їх катастрофічних наслідків. За підрахунками американського політолога З. Бжезінського, на початок 90-х років ХХ ст. в конфліктах, які він назвав «політично вмотивованою кривавою різаниною» (politically motivated carnage) загинуло вже 87,5 млн., причому 33,5 млн. з них – зі зброєю в руках та 54 млн. цивільного населення¹. Розміри матеріальних збитків від цих конфліктів взагалі сягають астрономічних цифр і не піддаються точним підрахункам. За даними американського Центру Системного Миру (CSP) в період з 1946 по 2014 рік включно у світі відбулося 324 збройних конфлікти (35 з них тривають і досі), в кожному з яких гинуло понад 500 осіб щороку. Показово, що 275 з цих конфліктів, тобто майже 85%, по суті справи були етнополітичними. До того ж, 156 з них, тобто більше половини, потрапили до категорій «етнічні війни» (ethnic wars), «етнічні громадянські війни» (ethnic civil wars), «етнічні бойові дії» (ethnic warfares) та «сепаратистські повстання» (separatist rebellions)².

По-друге, загострення такого типу конфлікту в східному регіоні України, що сталося 2014 р. До речі, фахівці вже згадуваного Центру Системного Миру охарактеризували цей конфлікт як «етнічна війна» та «сепаратистський рух». Таким чином, Україна стала восьмою пострадянською

¹ Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. New York: Charles Scribner's Sons.

² Marshall, M. (2015). *Major Episodes of Political Violence 1946-2014*. <<http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>> (2016, січень, 15).

країною, на теренах якої вибухнув жакливий етнополітичний конфлікт. За даними 12-тої Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні на 09.12.2015 р. в ньому загинули 9 098 чоловік і ще 20 732 були поранені. «Ця кількість включає в себе цивільне населення, українські збройні сили та озброєні групи»¹. Отже, і в Україні дослідження проблем етнополітичних конфліктів, особливо їх врегулювання, трансформації та розв'язання перейшли із суто теоретичних міркувань в практичну площину.

По-третє, вкрай повільний процес становлення, розвитку та інституціоналізації і легітимації етнополітичної конфліктології як окремої, спеціальної науки чи наукового напрямку та навчальної дисципліни, покликаної вчасно і адекватно досліджувати, вивчати та висвітлювати конфлікти, що перманентно нуртують в поліетнічних країнах, а головне – готувати практичні рекомендації щодо запобігання ескалації нових конфліктів та розв'язання т.зв. «заморожених конфліктів».

По-четверте, не досить високий рівень наукової розробки даної проблематики у зарубіжній науковій літературі, не говорячи вже про вітчизняну. Заради наукової справедливості, слід зазначити, що хоча ця проблематика почала привертати увагу деяких зовсім небагатьох західних дослідників лише в другій половині ХХ ст., їх внесок, тим не менш, є досить помітним і вагомим. Це, перш за все, праці Н. Глейзера, Д. Горовця, Т. Гурра, Г. Елмера, М. Есмана, Дж. Ротшильда та ін. Серед російських дослідників на згадку заслуговують праці Р. Абдулатіпова, В. Авксент'єва, А. Аклаєва, Е. Паїна, В. Тишкова та ін. Щодо українських дослідників цієї проблематики, то тут можна назвати І. Варзаря, О. Каргунова, І. Кресіну, В. Котигоренка, О. Майбороду, Г. Перепелицю, Ю. Римаренка та ін.

Мета та завдання статті полягають у спробах дослідження процесу еволюції етнополітичної конфліктології як окремої, спеціальної, конче потрібної і перспективної науки, навчальної дисципліни та мистецтва управління конфліктами в етнополітичній та інших сферах суспільного життя поліетнічних країн, а також аналізу наукового дискурсу щодо її визначення, сутності та функцій тощо.

Виклад матеріалу. Етнополітичні конфлікти, що з другої половини ХХ ст. набули глобального характеру, стали провісником, основною причиною і водночас наслідком настання нової епохи, яку, на наш погляд, можна назвати «епохою етнополітичної турбулентності». Світова наукова спільнота виявилася заскоченою таким несподіваним для неї перебігом подій, зокрема т.зв. «етнічним ренесансом». У цій ситуації вона не одразу побачила всю масштабність та величезну небезпеку нового глобального Виклику та не відчула необхідності пошуку термінової й адекватної Відповіді на нього (тут «Виклик» та «Відповідь» тлумачаться в розумінні А. Тойнбі). Наукова спільнота, зокрема, продемонструвала неготовність відмовитися від пануючої тоді парадигми – поступового, але неодмінного і невідворотного занепаду ролі етнічності й етнічного в суспільно-політичному житті – та швидко перейти до розробки нових підходів і концепцій.

Показово, що навіть на Заході новий, неочікуваний і багато в чому незрозумілий тип конфліктів спочатку не мав навіть власної назви, і досліджувався у рамках соціальної конфліктології, основним об'єктом вивчення якої були класові, релігійні та міждержавні конфлікти. І лише пізніше, десь у середині 60-х років ХХ ст., з'являється нова їх назва – «етнічні конфлікти» (*Ethnic Conflicts*). Тоді ж починається процес виокремлення цього типу конфліктів та народження нової науки, яка відповідно отримала назву «етнічна конфліктологія» (*Ethnic Conflict Studies*).

До розробки цієї нової науки прилучилися такі відомі західні соціологи і етнологи, як: К. Гіртц, Н. Глейзер, Г. Елмер, П. Мойніхен та ін. Є підстави вважати, що одним з перших, ще 1968 р., поняття «етнічні конфлікти» у широкий науковий обіг увів американський дослідник Г. Елмер, включивши його до назви своєї праці і одразу надавши йому певного політичного звучання та геополітичного виміру².

У середині 70-х років під тиском потужних процесів не лише етнічного ренесансу, а й політизації етнічності, етнізації політики та вибуху викликаних ними конфліктів останні отримали вже дещо іншу назву, а саме – «етнічні політичні конфлікти» (*Ethnic Political Conflicts*) або просто «етнополітичні конфлікти» (*Ethnopolitical Conflicts*). У науковий обіг цю назву 1977 р. увів професор Корнельського університету, президент Американської асоціації політичних наук

¹ Назвали кількість загиблих від початку АТО на Сході, дані ООН. <<http://gigamir.net/news/kyiv/regions/pub2279699>> (2016, січень, 15).

² Elmer, G. (1968). *Ethnic Conflicts Abroad: Clues to America's Future?* Monterey: VA.

(AAPS) Пітер Катценштайн¹.

Дещо пізніше на Заході починає народжуватися і новий науковий напрям під назвою «етнополітична конфліктологія» (*Ethnopolitical Conflict Studies*). Помітний внесок у становлення цього напрямку зробили, щоправда опосередковано, західні дослідники, зокрема: П. Брасс, М. Есман, Дж. Ротшильд² та ін.

У першій половині 90-х років, особливо після вибуху жажливих і трагічних за своїми наслідками конфліктів на теренах колишніх СРСР та СФРЮ, за ними в західному науковому дискурсі міцно закріпилася назва – «етнополітичні конфлікти» (*Ethnopolitical Conflicts*). Це, за нашим переконанням, найбільш коректні й адекватні на сьогоднішній день термін і поняття, (запропоноване, як вже зазначалося, П. Катценштайном) у *широкий науковий обіг* увів видатний американський вчений *Тед Роберт Гурр*³. Доречі, є достатньо підстав саме його вважати «батьком-засновником» етнополітичної конфліктології на Заході.

Однак, нова наука, яка займається дослідженнями і вивченням етнополітичних конфліктів, на Заході й досі часто називається просто «етноконфліктологія», а конфлікти – «етнічними». Пояснити цю розбіжність у назвах можна трьома обставинами: 1) консервативністю академічної науки; 2) більшою зручністю використання термінів «етноконфліктологія» та «етнічні конфлікти», ніж термінів «етнополітична конфліктологія» та «етнополітичні конфлікти»; 3) неготовністю чи небажанням визнати, що справжніми причинами ескалації цих конфліктів є не «втаємничена природа» чи «іраціональна сутність» етнічності й етнічного, а недемократична державна політика, зокрема етнонаціональна, культурна, мовна, освітянська, економічна, соціальна, демографічна тощо.

Втім, впродовж останнього десятиліття терміни «етнополітичні конфлікти» та «етнополітична конфліктологія» набувають все більшого поширення серед західних дослідників. Обумовлено це, на нашу думку, зростаючим розумінням справжньої природи та величезного деструктивно-конструктивного потенціалу такого типу конфліктів, відчуттям їх потужної ескалації в майбутньому та визнанням необхідності їх спеціального і всебічного дослідження. Підтвердженням цього є висновки фахівців Центру досліджень етнополітичних конфліктів Соломона Аша (The Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict) про те, що сьогодні «жодна країна не має імунітету від наслідків етнічних, політичних та релігійних конфліктів». При цьому, за їх твердженням, «етнополітичні конфлікти, ймовірно, є *головною політичною проблемою 21 століття* (виділено дослідниками Центру – О. М.-К.)⁴. Погоджуючись у цілому з цим висновком і твердженням, автор статті, тим не менш, вимушений зробити два суттєвих уточнення. Перше: сучасні етнополітичні конфлікти, *не ймовірно, а вже точно стали головною політичною проблемою 21 століття*. Друге: цей тип конфліктів є дійсно *головною проблемою 21 століття*, але не лише політичною, а, щонайменше, і *соціальною, і економічною, і правовою, і безпековою* та й багатьма іншими, причому *на всіх рівнях, зокрема, локальному, національному, регіональному та міжнародному*.

Виходячи з сучасної ситуації, пропонується умовно поділити західних дослідників на три великі групи: 1) ті, хто користується термінами «етнічні конфлікти» і «етноконфліктологія» і яких більшість, 2) ті, хто віддає перевагу термінам «етнополітичні конфлікти» і «етнополітична конфліктологія» і яких поки що меншість, але стає все більше та 3) ті, хто застосовує всі ці терміни як синоніми. На жаль, в їхньому дискурсі щодо зазначених термінів і понять майже відсутні спроби дати їм власні розгорнуті визначення. Як правило, все зводиться до розлогої дескрипції згаданих феноменів. Такі підходи представників трьох груп, з одного боку, «знижують градус» цього дискурсу, але, з іншого, на жаль, зменшують його конструктивність та креативність.

Підводячи проміжний підсумок, зазначимо, що навіть сучасна назва нової науки – «етнополітична конфліктологія» – народжувалася впродовж тривалого часу і досить важко. Як вже зазначалося, не кращі справи і з її визначенням. Однак, з праць західних дослідників видно, що і під

¹ Katzenstein, P. (1977). Ethnic Political Conflict in South Tyrol. In M. Esman (ed.) *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press, 287-323.

² Brass, P. (ed.) (1985). *Ethnic Groups and the State*. London: Croom Helm; Esman, M. (ed.) (1977). *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press; Rothshild J. (1981). *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press.

³ Gurr, T. (1993). *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute of Peace.

⁴ *About the Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict*. <<https://aschcenter.blogs.brynmawr.edu/about/>>. (2016, січень, 16).

етноконфліктологією, і під етнополітичною конфліктологією, вони мають на увазі науку, яка досліджує етнополітичні конфлікти, тобто конфлікти, по-перше, між самими етносами, а, по-друге, між ними та державою за владу, статус, природні та інші ресурси, рідну мову й культуру і т. ін.

У колишньому СРСР конфліктологічна термінологія почала з'являтися лише на початку 80-х років ХХ ст. і зводилася до терміну «соціальні конфлікти». Наприкінці 80-х років у науковий дискурс вводяться терміни і поняття «національні конфлікти» та «міжнаціональні конфлікти»¹.

На початку 90-х років почали з'являтися і такі поняття, як «етнічні конфлікти» та «етноконфліктологія»². Ініціаторами цього тренду стали відомі російські вчені В. Авксент'єв, М. Йордан та Е. Паїн, В. Тишков та ін. При цьому В. Авксент'єв наголошував: «Визначимо етнічну конфліктологію як крос-дисциплінарну галузь суспільствознавства, предметом якої є конфліктні відносини етнічних груп та яка заснована на поєднанні принципів і методів етнологічного та конфліктологічного аналізу суспільних процесів»³. Зрозуміло, що дане визначення, як і будь-яке інше, має право на існування. Однак, тут слід зробити два зауваження. По-перше, його визначення «етнічної конфліктології» як науки, «предметом якої є конфліктні відносини етнічних груп» добре корелюється з її назвою, але видається дещо вузьким з точки зору врахування реальних процесів, що точаться в поліетнічних країнах. Адже тут конфлікти відбуваються не тільки і не стільки між етнічними спільнотами, скільки між ними і державою та її інститутами. По-друге, при дослідженні таких конфліктів, на наш погляд, не варто обмежуватися лише «принципами і методами етнологічного та конфліктологічного аналізу», про що йдеться у визначенні В. Авксент'єва, а й активно використовувати принципи і методи політологічного та етнополітологічного аналізу, без чого дослідження такого типу конфліктів не можуть вважатися всебічними і ґрунтовними. Все це є ще одним аргументом на користь того, щоб конфлікти, які нуртують в поліетнічних суспільствах, називати не «етнічними», а «етнополітичними», а науку і навчальну дисципліну, які займаються їх дослідженням і вивченням – не «етноконфліктологією», а «етнополітичною конфліктологією». На користь цієї точки зору говорить і той факт, що в Росії була введена і тривалий час існувала спеціальність «Політичні інститути, етнополітична конфліктологія, національні та політичні процеси і технології» (код спеціальності 23.00.02) для здобуття наукового ступеня кандидата та доктора політичних наук. Та і про унікальну роль етнополітичної конфліктології як *навчальної дисципліни та мистецтва управління, трансформації й розв'язання етнополітичних конфліктів* теж не варто забувати при розробці її визначення.

Втім, з середини 90-х рр. у російському науковому дискурсі з'являються й поняття «етнополітичні конфлікти» та «етнополітична конфліктологія». Окрім Е. Паїна ними почали активно користуватися Р. Абдулатіпов, А. Аклаєв та ін. Зокрема, відомий російський вчений Р. Абдулатіпов назвав нову науку «етнополітконфліктологія» і дав їй у цілому прийнятне визначення: «це науковий напрям, який вивчає природу, тенденції виникнення й розвитку етнополітичних конфліктів, засоби їх регулювання, а також зміст та етапи постконфліктного будівництва»⁴. Щоправда, сама назва нової науки – «етнополітконфліктологія» – видається дещо складною і не зовсім зручною для використання в усних промовах та вербальному дискурсі.

Значний внесок у науковий дискурс, а головне у розвиток даної науки і навчальної дисципліни зробив вже згадуваний А. Аклаєв у своєму навчальному посібникові «Етнополітична конфліктологія: Аналіз і менеджмент». Найбільш важливим тут можна вважати назву нової науки – «етнополітична конфліктологія». Однак, він чомусь так і не дав їй розгорнутого визначення, обмежившись лише тлумаченням цього поняття. Зокрема, він зазначав: «Етнополітична конфліктологія є систематизоване, внутрішньо розподілене наукове знання про етнополітичні конфлікти». Уточнюючи свою думку, він наголошував: «Етнополітична конфліктологія вивчає не всю багатоманітність міжетнічних відносин і навіть не будь-який етнічний конфлікт, а лише ті з них, які проявляються в сфері політики на міжгруповому та інституціональному рівнях» (Курсив – О. М.-К.)⁵.

¹ Паїн, Э.А., Попов, А.А. (1990). Межнациональные конфликты в СССР. *Советская этнография*, 1, 3-15.

² Йордан, М.В. (1992). Наука национального примирения. *Общественные науки и современность*, 4, 110.

³ Авксентьев, В.А. (2001). *Этническая конфликтология в поисках научной парадигмы*. Ставрополь: Изд-во Ставропольского гос. университета, 17.

⁴ Абдулатіпов, Р.Г. (2004). *Етнополітологія: Учебное пособие*. Санкт-Петербург: Питер, 235.

⁵ Аклаєв, А.Р. (2005). *Етнополітична конфліктологія: Аналіз і менеджмент*. Учебное пособие. Москва: Дело, 33, 19.

При всіх позитивах такого тлумачення етнополітичної конфліктології воно має кілька вад чи вразливих місць. По-перше, воно суттєво звужене, адже латентні етнічні конфлікти точаться і чимало з них вибухають не лише в *сфері політики*, а й в *економічній, соціальній, демографічній, культурній, мовній та інших сферах* поліетнічного суспільства. І майже кожен такий конфлікт може перетворитися на політичний, а точніше на етнополітичний конфлікт, який, потрібно розв'язувати виключно *політичними* методами. Дослідженням усіх цих конфліктів та розробкою саме *політичних методів* їх розв'язання якраз і має займатися *етнополітична конфліктологія*. По-друге, у тлумаченні А. Аклаєва не має згадки про те, що етнополітична конфліктологія є не лише наукою, а й навчальною дисципліною, попри той факт, що він сам ідентифікує свою працю як *навчальний посібник*.

В Україні, зокрема в часи її перебування у складі колишнього СРСР, науковий дискурс щодо конфліктів в етнополітичній сфері та науки, яка мала б їх вивчати, точився приблизно так само як і в Росії. Однак, з набуттям нею незалежності цей дискурс значно активізувався і загострився. У ньому взяли і беруть активну участь такі відомі вітчизняні вчені, як: І. Варзар, В. Євтух, О. Каргунов, А. Кіссе, В. Котигоренко, І. Кресіна, Л. Лойко, О. Майборода, І. Оніщенко, Ю. Римаренко, Л. Шкляр, автор даної статті та ін.

Найбільш помітний внесок у започаткування дискурсу щодо науки про конфлікти з етнічною складовою зробив видатний вчений Ю. Римаренко. Саме він одним з перших довів необхідність розробки нової на той час науки – *«конфліктології міжнаціональних відносин»*, запропонував її визначення та окреслив цілі й завдання. Проте, невдовзі він заявив про доцільність заміни цієї назви на нову, а саме – «етноконфліктологія» – та запропонував деякі уточнення щодо її дослідницького поля, об'єкту та предмету досліджень.

Приблизно тоді ж, а саме 1993 р., автором даної статті вперше в Україні у *широкий науковий обіг* було введено нові для того часу терміни і поняття, зокрема *«етнополітичні конфлікти»*, а відповідну науку, було названо *«політичною етноконфліктологією»*¹. Сьогодні вже можна говорити, з одного боку, про адекватність та коректність першого терміну і поняття (*«етнополітичні конфлікти»*), а, з іншого, про неповну адекватність і недостатню коректність тодішньої назви нової науки – *«політична етноконфліктологія»*. Для науки, що має досліджувати конфлікти такого типу, більш адекватною, коректною і зручною для застосування була б назва *«етнополітична конфліктологія»*, яка була запропонована автором статті дещо пізніше (1998 р.)² і якою він продовжує користуватися³.

Тут слід зізнатися, що термін «етнополітичні конфлікти» було обрано внаслідок двох основних причин. По-перше, це було зроблено під впливом відповідних концепцій західної науки, зокрема Т. Гурра. А, по-друге, на той час вже стало зрозумілим, що чисто етнічних конфліктів сьогодні практично не існує, що майже всі вони так, чи інакше, більшою або меншою мірою, пов'язані з типом пануючого політичного режиму та його політикою, отже, є етнополітичними, тобто одночасно і етнічними, і політичними. Більше того, як вже зазначалося, у поліетнічному суспільстві майже будь-який політичний конфлікт, так само як і будь-який етнічний, може перерости або може буде перетворений на етнополітичний конфлікт.

Виходячи з вищенаведеного, автором даної статті було запропоноване таке визначення: *етнополітична конфліктологія – це нова наука і навчальна дисципліна про закономірності зародження й динаміки розвитку етнополітичних конфліктів, їх сутність, характер, причини виникнення, місце і роль у суспільному розвитку, шляхи, методи та засоби їх прогнозування, вчасного виявлення й конструктивного управління, запобігання ескалації та цивілізованого врегулювання, трансформації і розв'язання, а також забезпечення етнополітичної стабільності, безпеки і миру. Якщо більш стисло, то: етнополітична конфліктологія – це наука і навчальна дисципліна про закономірності зародження і розвитку етнополітичних конфліктів, шляхи і методи їх врегулювання, трансформації і розв'язання та забезпечення етнополітичної стабільності й*

¹ Маруховська, О.О. (1993). Проблеми становлення політичної етноконфліктології. *Політологічний вісник*. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Політична думка в Україні: минуле і сучасність». Київ: НМКВО, 3, 178-181.

² Маруховська, О.О. (1998). Етнополітична конфліктологія: зародження, визначення, та основні закономірності нової дисципліни. *Генеза: Філософія. Історія. Політологія*, 1-2.

³ Маруховська, О.О. (2007). *Етнополітична конфліктологія: Навчально-методичний комплекс дисципліни*. Київ: Ун-т економіки та права «КРОК».

безпеки. Водночас, етнополітична конфліктологія це ще й мистецтво управління, трансформації та розв'язання етнополітичних конфліктів¹.

Висновки: 1) У західній, російській та українській відповідній науковій літературі поки що не має загальноприйнятої назви, загальновизнаного визначення і тлумачення сутності науки, покликаної досліджувати та сприяти врегулюванню, трансформації й розв'язанню етнополітичних конфліктів, які перманентно нуртують в поліетнічних країнах. 2) У науковому дискурсі поки що превалюють термін і поняття «етноконфліктологія», але поряд з ними чи навіть замість них все частіше і активніше використовуються термін і поняття «етнополітична конфліктологія». 3) З огляду на це, даний дискурс має тривати...

References

1. Abdulatypov, R.Gh. (2004). *Etnopolytologhyja*: Uchebnoe posobyje. Sankt-Peterburgh.
2. *About the Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict*. <<https://aschcenter.blogs.brynmawr.edu/about/>> (2016, sichen, 16).
3. Aklaev, A.R. (2005). *Etnopolytycheskaja konflyktologhyja: Analyz y menedzhment*. Uchebnoe posobyje. Moskva: Delo.
4. Avksentj'ev, V.A. (2001). *Etnycheskaja konflyktologhyja v poyskakh nauchnoj paradyghmy*. Stavropolj: Yzd-vo Stavropoljskogho ghos. unyversyteta.
5. Brass, P. (ed.) (1985). *Ethnic Groups and the State*. London: Croom Helm.
6. Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. New York: Charles Scribner's Sons.
7. Elmer, G. (1968). *Ethnic Conflicts Abroad: Clues to America's Future?* Monterey: VA.
8. Esman, M. (ed.) (1977). *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press.
9. Jordan, M.V. (1992). Nauka nacyonaljnogho prymyrenyja. *Obshhestvennye nauky y sovremennostj*, 4, 110.
10. Gurr, T. (1993). *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute of Peace.
11. Katzenstein, P. (1977). Ethnic Political Conflict in South Tyrol. In M. Esman (ed.) *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press, 287-323.
12. Marshall, M. (2015). *Major Episodes of Political Violence 1946-2014*. <<http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>> (2016, sichen, 15).
13. Marukhovsjka, O.O. (1993). Problemy stanovlennja politychnoji etnokonfliktologhiji. *Politologhichnyj visnyk. Materialy Vseukrajinsjkoji naukovo-metodychnoji konferenciji «Politychna dumka v Ukrajinі: mynule i suchasnistj»*. Kyjiv: NMKVO, 3, 178-181.
14. Marukhovsjka, O.O. (1998). Etnopolitychna konfliktologhija: zarodzhennja, vyznachennja ta osnovni zakonomirnosti novoji dyscypliny. *Geneza: Filosofija. Istorija. Politologhija*, 1-2, 188-193.
15. Marukhovsjka, O.O. (2007). *Etnopolitychna konfliktologhija*: Navchaljno-metodychnyj kompleks dyscypliny. Kyiv: Un-t ekonomiky ta prava «KROK».
16. Marukhovsjka-Kartunova, O.O. (2014). *Aktualizacija funkcij etnopolitychnoji konfliktologhiji ta dociljnistj jiji leghitymaciji jak nauky i navchaljnoji dyscypliny*. Materialy naukovo-praktychnoji konferenciji molodykh uchenykh «Aktualjni problemy suchasnoji naukovoji dumky» Kyiv: Un-t ekonomiky ta prava «KROK», 386-387.
17. Payn, E.A., Popov A.A. (1990). Mezhnacyonaljnye konflykty v SSSR. *Sovetskaja etnoghrafyja*, 1, 3-15.
18. Rothschild J. (1981). *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press.
19. Nazvaly kiljkistj zaghyblykh vid pochatku ATO na Skhodi, dani OON. <<http://gigamir.net/news/kyiv/regions/pub2279699>>. (2016, sichen, 15).

¹Маруховська-Картунова, О.О. (2014). Актуалізація функцій етнополітичної конфліктології та доцільність її легітимації як науки і навчальної дисципліни. Матеріали науково-практичної конференції молодих учених «Актуальні проблеми сучасної наукової думки». Київ: Ун-т економіки та права «КРОК», 386-387.